

ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ԳԻՏԱԿԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ
ՄԻԱՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)

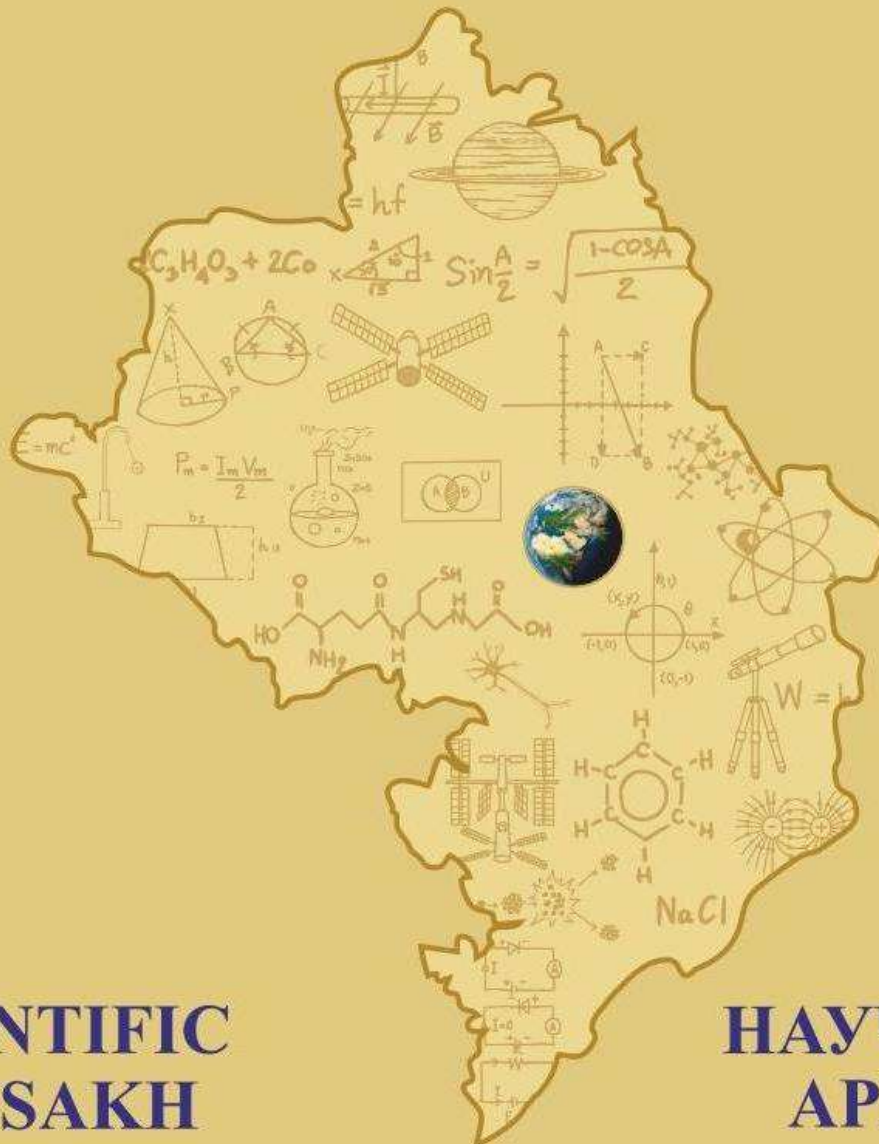
ԵՐԵՎԱՆԻ
ԳԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԲԱՆ

«ԶԱՆԳԵԶՈՒՐԻ
ՊՂՆՁԱՄՄՈՒՆԻԲԳԵՆԱՅԻՆ
ԿՈՄԻՏԵԱՑ» ՓԲԸ

ԳԻՏԱԿԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ

SCIENTIFIC
ARTSAKH

НАУЧНЫЙ
АРЦАХ

Հիմնադիր – Founder – Учредитель:
ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ (ԵՊՀ)
YEREVAN STATE UNIVERSITY (YSU)
ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ (ЕГУ)
www.y-su.am

Հրատարակիչ – Publisher - Издатель:
ԱՐՑԱԽԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՎ ՄԱՍՆԱԳԵՏՆԵՐԻ ՄԻՎՎՈՐՈՒՄ (ԱԵԳՄՄ)
UNION OF YOUNG SCIENTISTS AND SPECIALISTS OF ARTSAKH (UYSSA)
ОБЪЕДИНЕНИЕ МОЛОДЫХ УЧЁНЫХ И СПЕЦИАЛИСТОВ АРЦАХА (ОМУСА)
www.aegmm.org

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՐՑԱԽ
SCIENTIFIC ARTSAKH
НАУЧНЫЙ АРЦАХ

№ 1(2), 2019

«Գիտական Արցախ» պարբերականն ընդգրկված է Հայաստանի Հանրապետության Բարձրագույն որակավորման կոմիտեի (ՀՀ ԲՈԿ) սահմանած դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների ու դրույթների հրատարակման համար ընդունելի գիտական պարբերականների ցանկում:

The «Scientific Artsakh» journal is included in the list of scientific periodicals acceptable for publication of the main results and provisions of doctoral and candidate theses established by the Higher Attestation Committee of the Republic of Armenia (HAC RA).

Журнал «Научный Арцах» включен в список научных периодических изданий, приемлемых для публикации основных результатов и положений докторских и кандидатских диссертаций, установленных Высшим аттестационным комитетом Республики Армения (ВАК РА).

ԱԵԳՄՄ – UYSSA – ОМУСА
ԵՐԵՎԱՆ – YEREVAN – ЕРЕВАН
2019

Հրատարակության է երաշխավորվել Երևանի պետական համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Рекомендовано к публикации решением ученого совета Ереванского государственного университета

Recommended for Publication by the Yerevan State University Academic Council Decision

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Լախագահ՝ Արամ ՄԻՄՈՆՅԱՆ ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գլխավոր խմբագիր՝ Ավետիք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Գլխավոր խմբագրի տեղակալ՝ Թեհմինա ՍԱՐՈՒԹՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Անդամներ՝

- Արծրուն ԱՎԱԳՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Հրանտ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ, հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Դավիթ ԲԱԲԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
- Վահրամ ԲԱԼԱՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Խաչիկ ԳԱԼՍՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
- Զուլիետա ԳՅՈՒԼԱՍԻՐՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Վլադիսլավ ԳՐՈՒԶԴԵՎ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Կոստրոմա, ՌԴ)
- Գևորգ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Արման ԵՂԻԱՉԱՐՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, դոցենտ
- Մարել ԺԵՅՄՈ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Օլշտին, Լեհաստան)
- Վալենտինա ԼԱՊԵՎԱ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Մոսկվա, ՌԴ)
- Օտտո ԼՈՒԻՏԵՐՅԱՆԴՏ, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Չամբուրգ, Գերմանիա)
- Նազիկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, մանկավարժական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Սուշել ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Գագիկ ԴԱՉԻՆՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Վշոտ ՍԱՐԿՈՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
- Էդիկ ՄԻՆԱՍՅԱՆ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Կարին ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ
- Հայկ ՍԱՐԳՍՅԱՆ, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
- Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր
- Մաքսիմ ՎԱՍԿՈՎ, սոցիոլոգիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր (Դոնի Ռոստով, ՌԴ)
- Գարիկ ԲԵՌՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
- Տիգրան ԶՈՉԱՐՅԱՆ, քաղաքական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

Գիտական Արցախ, № 1(2), 2019, Երևան, ԱԵԳՄՄ հրատ., 2019, 480 էջ:
Scientific Artsakh, № 1(2), 2019, Yerevan, UYSSA publ., 2019, 480 pages.
Научный Арцах, № 1(2), 2019, Ереван, Изд. ОМУСА, 2019, 480 страниц.

«Գիտական Արցախ» պարբերականի 2019թ. 1-ին համարում տեղ են գտել հասարակական գիտությունների արդի հիմնախնդիրների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունը, Արցախի Հանրապետությունը, Բելառուսի Հանրապետությունը, Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը, Լեհաստանը, Շվեյցարիան և Ռուսաստանի Դաշնությունը ներկայացնող 50 անվանի ու երիտասարդ գիտնականների աշխատանքները:

In the first issue of the «Scientific Artsakh» journal in 2019 the works on topical issues of social sciences by 50 well-known and young scientists representing Republic of Armenia, Republic of Artsakh, Republic of Belarus, the Islamic Republic of Iran, Poland, Switzerland and the Russian Federation are published.

В первом номере за 2019-ый год журнала «Научный Арцах» опубликованы работы по актуальным проблемам общественных наук, авторами которых являются 50 известные и молодые ученые, представляющие Республику Армения, Республику Арцах, Республику Беларусь, Исламскую Республику Иран, Польшу, Швейцарию и Российскую Федерацию.

EDITORIAL COUNCIL

Chairman: Aram SIMONYAN, Director of Institute for Armenian Studies of YSU, NAS RA Associate Member, Doctor of History, Professor

Editor-in-Chief: Avetik HARUTYUNYAN, Ph.D in Law, Associate Professor

Deputy Editor-in-Chief: Tehmina MARUTYAN, Ph.D in Philology, Associate Professor

Members:

Artsrun AVAGYAN, Doctor of Philology, Professor
Hrant AVANESYAN, Doctor of Psychology, Professor
David BABAYAN, Doctor of History, Associate Professor
Vahram BALAYAN, Doctor of History, Professor
Gevorg DANIELYAN, Doctor of Law, Professor
Khachik GALSTYAN, Doctor of Political Sciences, Associate Professor
Gagik GHAZINYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Law, Professor
Vladislav GRUZDEV, Doctor of Law, Professor (Kostroma, Russia)
Julietta GYULAMIRYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Nazik HARUTYUNYAN, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Moushegh HOVSEPYAN, Doctor of Philology, Professor
Garik KERYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Tigran KOCHARYAN, Doctor of Political Sciences, Professor
Valentina LAPAEVA, Doctor of Law, Professor (Moscow, Russia)
Otto LUCHTERHANDT, Doctor of Law, Professor (Hamburg, Germany)
Ashot MARKOSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Edik MINASYAN, Doctor of History, Professor
Karen NERSISYAN, Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor
Hayk SARGSYAN, Doctor of Economic Sciences, Professor
Yuri SUVARYAN, Academician of NAS RA, Doctor of Economic Sciences, Professor
Maksim VASKOV, Doctor of Sociology, Professor (Rostov-on-Don, Russia)
Arman YEGHIAZARYAN, Doctor of History, Associate Professor
Marek ZEJMO, Doctor of Political Sciences, Professor (Olsztyn, Poland)

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Председатель: Арам СИМОНЯН, директор Института арменоведческих исследований ЕГУ, член-корреспондент НАН Республики Армения, доктор исторических наук, профессор

Главный редактор: Аветик АРУТЮНЯН, кандидат юридических наук, доцент

Заместитель главного редактора: Теймина МАРУТЯН, кандидат филологических наук, доцент

Члены:

Арцрун АВАГЯН, доктор филологических наук, профессор
Грант АВАНЕСЯН, доктор психологических наук, профессор
Назик АРУТЮНЯН, доктор педагогических наук, профессор
Давид БАБАЯН, доктор исторических наук, доцент
Ваграм БАЛАЯН, доктор исторических наук, профессор
Максим ВАСЬКОВ, доктор социологических наук, профессор (Ростов-на-Дону, Россия)
Хачик ГАЛСТЯН, доктор политических наук, доцент
Владислав ГРУЗДЕВ, доктор юридических наук, профессор (Кострома, Россия)
Джюльетта ГЮЛАМИРЯН, доктор педагогических наук, профессор
Геворг ДАНИЕЛЯН, доктор юридических наук, профессор
Арман ЕГИАЗАРЯН, доктор исторических наук, доцент
Мареk ЖЕЙМО, доктор политических наук, профессор (Ольштын, Польша)
Гарик КАЗИНЯН, академик НАН РА, доктор юридических наук, профессор
Гарик КЕРЯН, доктор политических наук, профессор
Тигран КОЧАРЯН, доктор политических наук, профессор
Валентина ЛАПАЕВА, доктор юридических наук, профессор (Москва, Россия)
Отто ЛЮХТЕРХАНДТ, доктор юридических наук, профессор (Гамбург, Германия)
Ашот МАРКОСЯН, доктор экономических наук, профессор
Эдик МИНАСЯН, доктор исторических наук, профессор
Карен НЕРСИСЯН, кандидат экономических наук, доцент
Мушег ОВСЕПЯН, доктор филологических наук, профессор
Гайк САРГСЯН, доктор экономических наук, профессор
Юрий СУВАРЯН, академик НАН РА, доктор экономических наук, профессор

Աղավնիկ Մարտիրոսյան. Չվիադ Գամսախուրդիայի ժողովրդագրական քաղաքականությունը Չավախքում 1990-1993թթ.391
Aghavnik Martirosyan. Zviad Gamsakhurdia's Demographic Policy in Javakhk in 1990-1993
Агавник Мартиросян. Демографическая политика Звиада Гамсахурдия в Джавахке в 1990-1993 годах

Արման Մարտիրոսյան. Դաշնակիցների քաղաքականության վերափոխումը Հայկական հարցի վերաբերյալ 1919-1923 թվականներին.....400
Arman Martirosyan. The Revision of the Political Views Regarding Armenian Question During 1919-1922 by its Allies
Арман Мартиросян. Пересмотр политических взглядов союзников в отношении Армянского вопроса в 1919-1923 годах

Զբիգնև Տ. Շմուրլո. Գաղափարների խաչադիտում լեհական հետք Արարատի և Սևանա լճի408
Zbigniew T. Szmurlo. Collision Of Destinies: The Polish Trace on Ararat and Lake Sevan
Збигнев Т. Шмурло. Скрещение судеб: польские следы на Арарате и Севане

Արամ Պողոսյան. 1230-1240-ական թթ. մոնղոլական «չերիկ» զորամիավորներում հայ-վրացական ռազմական ուժերի ներկայության հարցի շուրջ.....428
Aram Poghosyan. On the Issue of The Presence Of Armenian-Georgian Military Forces in the Mongolian Units Cherig in the 1230-1240s
Арам Погосян. О вопросе присутствия армяно-грузинских военных сил в монгольских воинских соединениях «черик» в 1230-1240-х годах

Ռոբերտ Սուքիասյան. Սեբաստիայի հայության դեմ կիրառված պետական տնտեսական քաղաքականությունը 1913-1915թթ.....436
Robert Sukiasyan. State Economic Policy towards Armenians in Sebastia in 1913-1915
Роберт Сукиасян. Государственная экономическая политика в отношении армян Себасти в 1913-1915 годах

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ ԳԻՏՆԱԿԱՆԻ ԱՄԲՈՆ
TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST
ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Նարեկ Սուքիասյան. Սուննիական արմատականացման արտահայտումները Ադրբեջանում.....445
Narek Sukiasyan. The Manifestations of Sunni Radicalism in Azerbaijan
Нарек Сукиасян. Проявления суннитского радикализма в Азербайджане

Սիրանուշ Վարդանյան. Կրոնական իրավիճակն Ադրբեջանի Հանրապետության թալիշաբնակ տարածքներում (2010-2018).....453
Siranush Vardanyan. The Religious Situation in Talyshes Inhabited Regions of Republic of Azerbaijan (2010-2018)
Сирануш Варданян. Религиозная ситуация в талышских населенных пунктах Азербайджанской Республики (2010-2018 гг.)

ՍԵՔԱՍԻԱՅԻ ՀԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ ԿԻՐԱՌՎԱԾ ԴԵՏԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՂԱԶԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ 1913-1915 ԹԹ. *

ՀՏԴ 93/94:338.2 (479.25)

ՌՈԲԵՐՏ ՍՈՒԲԻԱՅԱՆ

*Հայոց ցեղասպանության թանգարան ինստիտուտի ասպիրանտ,
ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի
ցեղասպանագիտության բաժնի լաբորանտ,
ք.Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
robertsukiasyan@yahoo.com*

Հոդվածում փորձել ենք ներկայացնել 1913-1915 թվականներին թուրքական իշխանությունների կողմից Սեբաստիա նահանգում իրականացված տնտեսական ճնշումների քաղաքականությունը: Աշխատանքում ներկայացվում է հայ ու թուրք առևտրական ու արտադրական ձեռնարկությունների քանակական հարաբերակցությունը: Առանձին անդրադարձ է կատարվում նահանգի վարչական իշխանությանը՝ ի դեմս նահանգապետ Մուամմերի, և ուժային կառույցների համագործակցությամբ իրականացվող հակահայկական տնտեսական բոյկոտի պրոպագանդային: Այնուհետև ներկայացվում է պրոպագանդային հաջորդած հայկական ձեռնարկություններին հասցվող ուղղակի ու միտումնավոր վնասը՝ արտահայտված շուկաների, այրադացների հրդեհումներով: Վեր են հանվում արդեն պատերազմական փուլում հայապատկան հայկական ու թուրքական գույքի՝ անհավասար պայմաններով առգրավումները, ինչպես նաև սեբաստահայությանը կամավոր կերպով տրամադրված գույքային աջակցությանը կայսրության պատերազմական կարիքներին:

Աշխատանքն առավելապես հենվում է Հայաստանի ազգային արխիվի, Փարիզի Նուբարյան գրադարանի Արամ Անտոնյանի հավաքածուի արխիվային նյութերի, Սեբաստիա նահանգի տարբեր բնակավայրերին նվիրված հուշամատյանների, տպագրված առանձին հուշերի, մամուլի, ինչպես նաև թեմային առնչվող հետազոտությունների վրա:

Բանալի բառեր՝ Օսմանյան կայսրություն, վեց վիլայեթներ, Սեբաստիա, տնտեսական ճնշումներ, հակահայկական բոյկոտի պրոպագանդա, հայկական գույքի հրդեհումներ, հայկական գույքի առգրավումներ:

Աշխատանքը իրականացվել է մի շարք հայկական սկզբնաղբուրների համադրմամբ ու վերլուծությամբ: Հայերի տնտեսական դրությունը ներկայացնելու համար օգտագործվել են «Ձոհրապ Գրիգոր, Սեբաստիայի նահանգը տնտեսական և ազգագրական տեսակետից և հայերի դրությունը»⁹⁹⁹ հոդվածը (1913թ. անստորագիր հրատարակված Փարիզի «Pour les Peuples» հանդեսի 9-րդ համարում) և Նիկոլ Աղբալյանի հոդվածաշարային վերլուծությունը՝ նվիրված վերոնշյալ աշխատանքին¹⁰⁰⁰:

* Հոդվածը ներկայացվել է 30.04.2019թ., գրախոսվել՝ 21.05.2019թ., տպագրության ընդունվել՝ 17.06.2019թ.:

⁹⁹⁹ **Ձոհրապ Գ.**, Սեբաստիայի նահանգը տնտեսական և ազգագրական տեսակետից և հայերի դրությունը, Հայկական հարցը փաստաթղթերու լույսին տակ, Երևան, ԵՊՀ հրատարակչություն, 2013, էջ 5-27:

¹⁰⁰⁰ **Աղբալյան Ն.**, Հայկական հարցը, Սեբաստիայի նահանգը թերով, Հորիզոն, Թիֆլիզ, 1913, յունիս 5, հ. 122, յունիս 6, հ. 123, յունիս 7, հ. 124:

Օգտագործվել են Սեբաստիա նահանգի տարբեր գյուղերի ու քաղաքների հուշամատյան ժանրի գրքեր¹⁰⁰¹, հուշերի հավաքածուներ¹⁰⁰², առանձին գրքերով տպագրված հուշեր¹⁰⁰³, իրադարձությունների ժամանակակից տեղական թերթեր¹⁰⁰⁴, ինչպես նաև հետազայում մամուլում հրապարակված հուշեր¹⁰⁰⁵, արխիվային նյութեր Հայաստանի ազգային արխիվից¹⁰⁰⁶ և Փարիզի Նուբարյան գրադարանից¹⁰⁰⁷, ինչպես նաև թեմային նվիրված հետազոտություններ¹⁰⁰⁸:

Սեբաստիայի հայության տնտեսական վիճակը

Սեբաստիա նահանգի տնտեսության ու ժողովրդագրության մասին արժեքավոր տվյալներ է հաղորդում Գրիգոր Չոհրապի «Սեբաստիայի նահանգը տնտեսական և ազգագրական տեսակետից և հայերի դրությունը» հոդվածը, որն 1913թ.-ին անստորագիր հրապարակվել է Փարիզի «Pour les Peuples» հանդեսի 9-րդ համարում: Ըստ Չոհրապի՝ Արևմտյան Հայաստանի բոլոր 6 նահանգների հասարակական կյանքում հայ բնակչությունը առաջատարն էր թե՛ մշակութային, թե՛ տնտեսական գործունեությամբ¹⁰⁰⁹: Սեբաստիա նահանգում գործում էին 166 ներմուծող առևտրականներ, որոնցից 141-ը հայեր էին, 13-ը՝ թուրք, 12-ը՝ հույն: Արտահանողների ընդհանուր թվից՝ 150-ից 127-ը հայեր էին, 23-ը՝ թուրք: Բանկային գործում 32 հայեր և 5 թուրքեր, խանութպանների ու արհեստավորների կազմում 6800-ը հայեր էին, 2550-3000-ը՝ թուրք¹⁰¹⁰: Թեև բացարձակ թվերով հայերն, ըստ Չոհրապի, 27.000-ով պակաս էին թուրքերից, բայց առևտրի ոլորտում 11 անգամ գերազանցում էին վերջիններին: Հայ մանրավաճառները գերազանցում էին թուրք գործընկերներին մոտ 4 անգամ, արհեստավորները՝ 5, նպարավաճառները՝ մոտ 1.5, իսկ բանկային ոլորտում մոտ 7

¹⁰⁰¹ **Պատրիկ Ա.**, Պատմագիրք յուշամատեն Սեբաստիոյ եւ գաւառի հայութեան, հատոր Ա, տպ. «Մշակ», 1974: **Չարդարեան Ե.**, Պատմագիրք Տիվրիկ քաղաքի, Պեյրուք, Համագայինի «Վահէ Սեբեան» տպարան, 1972: **Ալայօյաճեան Ա.**, Պատմութիւն Եւրոպիոյ հայոց, Գահիրէ, տպ. «Նոր աստղ», 1952: **Սիմոնեան Գ.**, Յուշամատեն պոնտական Ամասիոյ, Վենետիկ, ա.հ, 1966: **Սինասեան Պ.**, Պատմագիրք Կիւրինի, Պեյրուք, տպարան «Սեան», 1974: **Պառաւեան Ս.**, Փոքր Հայքի Սիմ-Հանի-գիւղ գիւղաքաղաքի հայերու պատմութիւնը 1890-1922, Վենետիկ, Ա. Հ., 1978:

¹⁰⁰² **Մեսրոպ Լ.**, Աղետ եւ վերածնունդ, Փարիզ, տպագր. «Արաքս», 1952: **Սվազյան Վ.**, Հայոց ցեղասպանությունը. Ականատես վերապրողների վկայություններ, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն, Երևան, 2011:

¹⁰⁰³ **Արծրունի Ն.**, Մահուան ձորին մեջ, Անթիլիաս, տպարան «Կաթողիկոսութեան Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկոյ», 1965:

¹⁰⁰⁴ Հողդար շաբաթաթերթ, Սեբաստիա, 1914 յունվար 18, թիւ 41, 1914 մարտ 15, թիւ 49:

¹⁰⁰⁵ **Շահեն Տ.**, «Արիւնի ճամբու.Դեպի Գողգոթան», «Հայրենիք» ամսագիր, Պոսթըն, սկսված՝ 1950 թիւ 11 (298) մինչև 1953 թիւ 1 (323):

¹⁰⁰⁶ **Երկանյան Գ.**, Սեբաստիոյ պատմագրքի համար նոթագրած պատմական տեղեկություններ, ֆ. 439 ց. 1, գ. 497: **Ալեքսանդրյան Հ.**, Հուշերը 1915թ. Եղեռնի մասին, ֆ. 439 ց. 3, գ. 115:

¹⁰⁰⁷ Ա. հ., Սեբաստիա եւ իր գիւղերը (Սվազի վիլայեթ), ձեռագիր, էջ 0005-0014 շրջ, BNU/Fonds A. Andonian, P.J.1/3, fi le 49, Sebaste: **Գալեմբեարեան Գ.**, Սեբաստիոյ հայոց մարտիրոսագրութիւնը, Andonian – Matériaux pour l'histoire du genocide, P. i. L/4-3, Amele Tabourî, massacre des soldats arméniens, էջ 1-51:

¹⁰⁰⁸ **Ակունի Ս.**, Միլիոն մը հայերու ջարդի ամբողջական պատմութիւնը (1914-1918), Կ.Պոլիս, «Հայաստան» գրատան հրատ., 1921: **Գաբրիկեան Կ.**, Եղեռնապատում Փոքրն հայոց եւ Նորին մեծի մայրաքաղաքին Սեբաստիոյ, Պոսթըն, «Հայրենիք», 1924: **Ղազարեան Հ.**, Ցեղասպան թուրքը, Պեյրուք, «Համագային» տպարան, 1968: **Kévorkian R.**, The Armenian Genocide. A Complete history. London, New York, I.B. TAURIS, 2011:

¹⁰⁰⁹ **Չոհրապ Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 10:

¹⁰¹⁰ **Չոհրապ Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 11: **Չոհրապ Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 41:

անգամ: Նահանգից արտահանվող հիմնական ապրանքներն էին գարին, ցորենը, ծխախոտը, ափիոնը, այուրը, բամբակ, խեժը, մեղրապը, բուրդը, բոժոժը, կաշին, գորգերը և այլ բրդե ու բամբակյա գործվածքներ¹⁰¹¹: Ընդհանուր առմամբ, նահանգ էր ներմուծվում 2.053.000 թուրքական լիրային համարժեք ապրանք, արտահանվում՝ 1.635.000 լիրայի ապրանք: Ձևավորվող պակասորդը լրացվում էր պանդուխտ սեբաստացիների ուղարկած միջոցների հաշվին¹⁰¹²: Փոքր տարբերությամբ նմանատիպ վիճակագրություն է ներկայացնում նաև Հայկազուն Ղազարյանը՝ հղում անելով ֆրանսիայի երկու հյուպատոսների՝ Կռնառի և Դյուսաբի կազմած տեղեկագրերին¹⁰¹³:

Նահանգի ֆաբրիկաներից ու ձեռնարկատիրություններից 130-ի սեփականատարերը հայեր էին, բասինիսի սեփականատերը՝ թուրքեր, երեքինը՝ այլ ազգերի ներկայացուցիչներ, իսկ դրանք սպասարկող տեխնիկական անձնակազմը բացառապես հայեր էին: 17.000 բանվորներից 14.000-ը հայեր էին, 3500-ը՝ թուրքեր, 200-ը՝ այլ ազգեր¹⁰¹⁴:

Վիճակագրական այս տվյալներն ուսումնասիրելով՝ Նիկոլ Աղբալյանը 1913թ.-ին Թիֆլիսի «Հորիզոն» օրաթերթի հունիսյան երեք համարներում վերլուծում է Չոհրապի տրամադրած տվյալները: Ըստ Աղբալյանի՝ կրթության ոլորտի ներկայացված պատկերից կարելի էր անել առնվազն երեք եզրահանգում. ա) Օսմանյան կայսրությունում կրած հալածանքները չեն ընկճել տաճկահայության կենսունակությունը, բ) առավել մեղմ հասարակական-քաղաքական պայմաններում հայերի առաջխաղացման տեմպերը կարող էին առավել խորացնել հայերի և մյուս ազգությունների տարբերությունները, գ) թուրքերին գերազանցող հայերի կրթական մակարդակը չէր կարող անտարբեր թողնել թուրք զինվորականությանն ու պաշտոնյաներին¹⁰¹⁵: Առաջին հայացքից Չոհրապի կազմած վիճակագրական տվյալներից կարելի է ենթադրել, որ հայերի հալածանքի պատճառներից մեկը տնտեսության բնագավառում նրանց գերակա դիրք ունենալն էր: Սակայն Նիկոլ Աղբալյանը Չոհրապի տեղեկագրի հիման վրա կատարած իր եռամսա հոդվածաշարի երրորդ հատվածում հարցը դիտարկում է այլ տեսանկյունից: Ըստ հեղինակի՝ հայերի հալածանքների դրդապատճառը պետք էր փնտրել ոչ թե թուրք բնակչության սոցիալական անհավասարության ընկալումներում, այլ թուրք մտավորականության ու զինվորականության շրջանում: Ըստ այդմ, կիսում ենք Նիկոլ Աղբալյանի կարծիքն առ այն, որ թուրքական իշխանությունները հայերի առաջադիմությունը ընկալում էին ոչ այնքան որպես սոցիալ-տնտեսական, այլ որպես քաղաքական սպառնալիք¹⁰¹⁶:

Հայկական ձեռնարկությունների դեմ բոյկոտը

1913թ.-ի մարտի 30-ին Սեբաստիայում նահանգապետ Նշանակված Ահմեդ Մուամմեր բեյը հետապնդում էր հայերի բարգավաճմանը վերջ դնելու և թուրքական տնտեսվարությունները խթանելու նպատակ, ինչի համար մշակել էր տնտեսական բռնաճնշումների նախագիծ¹⁰¹⁷: Այդ քաղաքականության դրսևորումներից էր

¹⁰¹¹ Չոհրապ Գ., նշվ. աշխ., էջ 10-11:

¹⁰¹² Աղբալյան Ն., Հայկական հարցը, Սեբաստիայի նահանգը թերով, Հորիզոն, Թիֆլիզ, 1913, յունիս 6, հ. 123:

¹⁰¹³ Ղազարեան Հ., նշվ. աշխ., էջ 87:

¹⁰¹⁴ Չոհրապ Գ., նշվ. աշխ., էջ 11:

¹⁰¹⁵ Աղբալյան Ն., Հայկական հարցը, Լուսաւորութեան գործը Հայաստանում, Հորիզոն, Թիֆլիզ, 1913, յունիս 5, հ. 122:

¹⁰¹⁶ Աղբալյան Ն., Հայկական հարցը, Սեբաստիայի նահանգը թերով, Հորիզոն, Թիֆլիզ, 1913, յունիս 6, հ. 123:

¹⁰¹⁷ Kévorkian R., նշվ. աշխ., էջ, 429:

հայկական ձեռնարկությունները բոլորտելու պրոպագանդան: Անձամբ կառավարելով բոլորտի պրոպագանդան՝ Մուսամբերը ձևավորել էր պրոպագանդիստների խմբեր և ուղարկել նրանց նահանգի տարբեր մասեր: Այդ արշավի մեջ ներգրավված են եղել նաև այլ պետական ինստիտուտներ ու պաշտոնյաներ՝ ժամդարմերիան, ի դեմս Կյուրինի և Տարենտի ժամդարմերիայի հրամանատար Սաաեդինի¹⁰¹⁸:

Թուրք բնակչության շրջան կատարած այցերի ժամանակ Մուսամբերն անձամբ հորդորել է թուրքերին «չափազործվել» հայերի կողմից¹⁰¹⁹: Ըստ Սեբաստիայում լույս տեսնող «Հողդար» շաբաթաթերթի՝ 1914թ.-ի հունվարին փորձեր են կատարվել թուրք գյուղացիներին զերծ պահել քրիստոնյաների խանութներից օգտվելուց¹⁰²⁰: Նույնիսկ պատահել այնպիսի ծայրահեղ դեպքեր, երբ տեղացիները ներխուժել են քրիստոնյաների խանութներ և դուրս են բերել առևտուր անող թուրքերին¹⁰²¹: Բոլորտի արդյունքում ստեղծված դրությունը մեղմելու համար հայ վաճառականները դիմել են նահանգապետ Մուսամբերին ու հասել որոշակի զիջումների, քանի որ գործնականում հնարավոր չէր կարճ ժամանակում ստեղծել բոլորտված առևտրային հարաբերություններին փոխարինող այլընտրանք¹⁰²²:

Հայկական ձեռնարկությունների վրա գործադրված ճնշումներից ու պրոպագանդայից բացի նախաձեռնվում էին թուրքական մթերանոցներ բացելու գործնական քայլեր¹⁰²³: Նահանգապետը ընկերակցություններ էր ձևավորում առևտրական բոլոր ճյուղերի համար և նույնիսկ ներդնում իր անձնական միջոցները: Պետք է ստեղծվեին թուրքական արհեստանոցներ, որտեղ հայ վարպետները թուրք երիտասարդներին սովորեցնելու էին տարբեր արհեստներ¹⁰²⁴: Այդ գործողություններով թուրքական իշխանությունները նպատակաուղղված վնաս էին հասցնում Սեբաստիայի հայերի տնտեսական կարողություններին ու ներուժին, բացի այդ նպաստում թուրք բնակչության շրջանում այն համոզման տարածմանը, որ հայերն իրենց գործունեությամբ վնասում կամ սպառնում էին թուրքական տարրի բարգավաճմանը, և թուրքերը շահագործվում հայերի կողմից:

Հայկական ձեռնարկությունների հրդեհումները

Տնտեսական անհավասար պայմաններ ստեղծելու փորձերից բացի եղել են նաև հայկական ձեռնարկությունների դեմ ուղիղ հարձակումներ: 1914թ.-ի ապրիլ-մայիս ամիսներին կասկածելի հանգամանքներում մեկը մյուսի հետևից հրդեհներ էին բռնկվում Մարզվանի, Ամասիայի, Սեբաստիայի, Եվրոկիայի շուկաներում¹⁰²⁵: Ըստ Կարապետ Գաբրիկյանի՝ Եվրոկիայի ու Ամասիայի շուկաները կրել են շուրջ 300,000 ոսկու վնաս¹⁰²⁶: 1914 թ.-ի մայիսի 1-ին Եվրոկիայում հրդեհը միանգամից բռնկվել էր մի քանի վայրերում, իսկ քաղաքը միտումնավոր գրկվել էր ջրամատակարարումից, և հրշեջները անհետացել էին, թուրքերը սպասում էին թալանի առիթների¹⁰²⁷, իսկ ոստիկանները մատնված էին անգործության¹⁰²⁸: Հրդեհը նկատելուց հետո

¹⁰¹⁸ Հողդար շաբաթաթերթ, Սեբաստիա, 1914 մարտ 15, թիւ 49:

¹⁰¹⁹ Գաբրիկյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 22:

¹⁰²⁰ Հողդար շաբաթաթերթ, Սեբաստիա, 1914 յունվար 18, թիւ 41:

¹⁰²¹ Նույն տեղում:

¹⁰²² Գաբրիկյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 23:

¹⁰²³ Հողդար շաբաթաթերթ, Սեբաստիա, 1914 մարտ 15, թիւ 49:

¹⁰²⁴ Գաբրիկյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 21:

¹⁰²⁵ Պատրիկ Ա., նշվ. աշխ., էջ 717: Ակունի Ս., նշվ. աշխ., էջ 75:

¹⁰²⁶ Գաբրիկյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 24: Պատրիկ Ա., նշվ. աշխ., էջ 717:

¹⁰²⁷ Պատրիկ Ա., նշվ. աշխ., էջ 717:

¹⁰²⁸ Գաբրիկյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 23-24:

հրդեհաշիջման աշխատանքների կազմակերպումն իր վրա է վերցրել առաջնորդ S.Շավարշ վարդապետը: Նա ստիպել է վերականգնել ջրամատակարարումը և գործի դրել հրշեջներին, ինչի շնորհիվ հնարավոր է եղել փրկել մի քանի ազգային կալվածներ¹⁰²⁹: Ըստ տարբեր տվյալների՝ 21 ժամ տևած հրդեհի արդյունքում այրվել էին 85 խանութ, 45 տուն ու 3 խան¹⁰³⁰:

Նույն տրամաբանության մեջ են տեղավորվում նաև նաև հայ սեփականատերերին պատկանող այրաղացների հրդեհումները Մարզվանում, Ամասիայում ու Սեբաստիայում: Ըստ Կարապետ Գաբրիլյանի և Առաքել Պատրիկի՝ ակնհայտ էր, որ հրդեհները կազմակերպված էին թուրքական կառավարության կողմից¹⁰³¹: Այսպիսով, կազմակերպված հրդեհները կարելի է դիտարկել թուրքական իշխանությունների տնտեսական ճնշումների համատեքստում՝ նպատակ ունենալով թուլացնել հայկական տնտեսական ուժը:

Սեբաստիայի հայությունը Առաջին համաշխարհային պատերազմի սկզբին. գորակոչ ու գույքի առգրավում

Սեբաստիայում առգրավումների գործընթացին անցնելուց առաջ անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ առաջնորդարանը և նահանգի հոգևոր առաջնորդները, պատրիարքարանի կոնդակի համաձայն, հորդորել էին հայությանը պատերազմական գործերում աջակցել Օսմանյան կայսրությանը¹⁰³²: Չորակոչին հաջորդող շաբաթներին իշխանությունները ձեռնամուխ են լինում հայերի գույքի առգրավման գործին: Առգրավման գործընթացին անցնելուց առաջ իշխանությունները բնակիչներին հորդորում էին իրենց գույքը կամովին հանձնել պետությանը: Մի քանի հորդորներից հետո սկսվում էին տնային խուզարկությունները ու գույքի բռնի առգրավումները¹⁰³³: Այդ գործողությունները երբեմն ուղեկցվում էին տանուտերերի և տեղի հայության առաջնորդների նկատմամբ կիրառվող ծայրահեղ բռնություններով (օր.՝ տաքացած երկաթով աչքերը խարանել), որպեսզի վերջիններս իշխանություններին հանձնեն թաքցրած գույքը¹⁰³⁴: Պատերազմական ծախսերը բավարարելու համար ստեղծվել էին Չինվորական պիտույքների առգրավման հանձնաժողովներ, որոնք զբաղվում էին ամբողջ նահանգի խանութների ապրանքների, ձիերի, կառքերի, եզների բռնագրավմամբ¹⁰³⁵: Ի տարբերություն հայապատկան գույքի զանգվածային առգրավման՝ թուրքերի գույքը առգրավվում էր շատ «ցանցառ» կերպով¹⁰³⁶: Օրինակ, Բրզնիկ գյուղում, որտեղ գյուղացիների ապրուստի հիմնական միջոցը ձիերի վաճառքն էր, առգրավվել էին 14.500 լիրա արժողությամբ ձիեր, միևնույն գյուղի թուրքերին պատկանող 5-6 ձիերին ձեռք չէին չտվել¹⁰³⁷: Նմանատիպ խտրական վերաբերմունք է

¹⁰²⁹ Պատրիկ Ա., նշվ. աշխ., էջ 717:

¹⁰³⁰ Kévorkian R., նշվ. աշխ., էջ, 429-430:

¹⁰³¹ Գաբրիլյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 24: Պատրիկ Ա., նշվ. աշխ., էջ 717:

¹⁰³² Գաբրիլյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 42: Գալեմբարեան Գ., նշվ. աշխ., էջ 12: Վարանդեան Մ., Մուրատ (Սեբաստացի ռազմիկին կեանքն ու գործը), «Հայրենիք»ի տպարան, Հրատ. Մուրատ ֆոնդի կեդրոնական վարչություն, Պոսթըն, 1931, էջ 208: Սեբրոպ Լ., Աղետ եւ վերածնունդ, Փարիզ, տպագր. «Արաքս», 1952, էջ 397: Սիմոնեան Գ., նշվ. աշխ., 663: Ալաջաճեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 1225:

¹⁰³³ Fonds Andonian – Matériaux pour l’histoire du génocide, Dossier 49 Massacres et déportations à Sébaste, Ա. հ., Սեբաստիա եւ իր գիւղերը (Սվազի վիլայեթ), էջ 0005-0006:

¹⁰³⁴ Նույն տեղում:

¹⁰³⁵ Գաբրիլյան Կ., նշվ. աշխ., էջ 31-32:

¹⁰³⁶ Ղազարեան Յ., նշվ. աշխ., էջ 90:

¹⁰³⁷ Fonds Andonian – Matériaux pour l’histoire du génocide, Dossier 49 Massacres et déportations à Sébaste, Ա. հ., Սեբաստիա եւ իր գիւղերը (Սվազի վիլայեթ), էջ 0006:

եղել նաև տնտեսվարողների գույքի առգրավման հարցում: Օրինակ, ի տարբերություն հայ վաճառականների նկատմամբ կիրառվող գործելաճի՝ թուրք վաճառականների պարագայում հայտնի են դեպքեր, երբ ոչ միայն վերցված ապրանքների ծավալն էր աննշան, այլև անգամ այդ փոքր քանակությամբ առգրավված գույքը գիշերը վերադարձվում էր տերերին՝ որպես հիմնավորում ներկայացնելով շուկայում թուրք վաճառականների անմրցունակ դիրքը¹⁰³⁸: Ըստ հայկական աղբյուրների՝ բռնագրավում էին հայերի ունեցվածքի 90%-ը, իսկ թուրքերի ունեցվածքի 5%-ը¹⁰³⁹: Ամասիայում ակնհայտ խտրական մոտեցումը քողարկելու համար առգրավվում էին թուրքական գույքը, սակայն հիմնականում անարժեք իրերը¹⁰⁴⁰: Այդ գործընթացի շրջանակում առգրավվեց Սեբաստիա քաղաքի 43 արհեստավորների գույքը, իսկ նրանց նշանակեցին հրամանատարներին ու տասնապետերին անձնական ծառայություններ մատուցելու գործին¹⁰⁴¹: Սակայն այն արհեստավորները, որոնց ծառայությունը անփոխարինելի էր պետության համար, խուսափում էին խտրական վերաբերմունքից (օր.՝ Եվրոկիայի թուրքական զորանոցների շինարարները)¹⁰⁴²: Առգրավվում էին անգամ ռազմական նշանակություն չունեցող ապրանքներ՝ կանացի հագուստ, հոտապետ օճառներ, անուշահոտություններ¹⁰⁴³: Հայտնի են դեպքեր, երբ առգրավումներին փորձում էին տալ օրինական տեսք. տրամադրում էին գույքի փոխարժեքը պատերազմից հետո ստանալու մուրհակներ¹⁰⁴⁴: Լրտեսումների արդյունքում հայտնաբերված գույքն առգրավվում էր առանց մուրհակի տրամադրման, իսկ դրանց սեփականատերերը տուգանվում էին ու բանտարկվում: Առգրավվում են նաև հայ կառապանների կառքերը, ձիերը, գյուղերի եզնասայլերը, էշերը¹⁰⁴⁵: Խանութների գույքագրման ու մնացած ապրանքների առգրավման համար ստեղծված «Միւտաֆայը Միլլիե» (Ազգային պաշտպանություն) անունը կրող հանձնախումբն, իր լիազորությունները իրականացնելուց բացի, առգրավված գույքի մի մասն էլ ուղարկում էր թուրք բնակիչներին, զինվորական տներին կամ զինվորական մթերանոցներին¹⁰⁴⁶:

«Չինվորական գործերի անհրաժեշտությունից» ելնելով՝ առգրավվել են եկեղեցիներ, հիվանդանոցներ, գործարաններ, գործատներ, ջրաղացներ և աչքի ընկնող տներ¹⁰⁴⁷: Հայերին պատկանող կրթական, մշակութային հաստատությունները բռնագրավվել և տրամադրվել էին ռազմական նպատակների համար: Արամյան վարժարանն ու մանկապարտեզը վերածվել էին զինվորական հիվանդանոցի¹⁰⁴⁸: Ս.Սարգիս, Ս.Փրկիչ, Ս.Նշան, Ս.Անապատ, Ա.Հակոբ¹⁰⁴⁹ վանքերն ու եկեղեցիներն իրենց կրթական շենքերով, ինչպես նաև հայերին պատկանող որոշ տներ¹⁰⁵⁰

¹⁰³⁸ **Գաբիկեան Կ.**, նշվ. աշխ., էջ 32:

¹⁰³⁹ Fonds Andonian – Matériaux pour l’histoire du génocide, Dossier 49 Massacres et déportations à Sébaste, **Ա. հ.**, Սեբաստիա եւ իր գիւղերը (Սվազի վիլայեթ), էջ 0005:

¹⁰⁴⁰ **Սիմոնեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 663:

¹⁰⁴¹ Fonds Andonian – Matériaux pour l’histoire du génocide, Dossier 49 Massacres et déportations à Sébaste, **Ա. հ.**, Սեբաստիա եւ իր գիւղերը (Սվազի վիլայեթ), էջ 0005: **Գալեմբեարեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 10:

¹⁰⁴² **Սվազյան Վ.**, նշվ. աշխ., էջ 345: **Ալպոյաճեան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 1224:

¹⁰⁴³ **Սիմոնեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 663: **Գալեմբեարեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 10:

¹⁰⁴⁴ **Գաբիկեան Կ.**, նշվ. աշխ., էջ 32: **Սիմոնեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 663:

¹⁰⁴⁵ **Գաբիկեան Կ.**, նշվ. աշխ., էջ 32-33: **Ալպոյաճեան Ա.**, նշվ. աշխ., էջ 1225: **Սիմոնեան**

Գ., նշվ. աշխ., էջ 663:

¹⁰⁴⁶ **Ղազարեան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 90-91: **Գաբիկեան Կ.**, նշվ. աշխ., էջ 32:

¹⁰⁴⁷ **Ղազարեան Հ.**, նշվ. աշխ., էջ 90-91:

¹⁰⁴⁸ **Տերտրեան Շ.**, Արիւնի ճամբար. Դեպի Գողգոթան, «Հայրենիք» ամսագիր Պոսթըն, 1950 թիւ 299, էջ 49: Հունագրական ժառանգություն, էջ 189:

¹⁰⁴⁹ **Գալեմբեարեան Գ.**, նշվ. աշխ., էջ 11-12:

¹⁰⁵⁰ **Երկանյան Գ.**, Սեբաստիոյ պատմագրքի համար նոթագրած պատմական տեղեկություններ, ՅԱԱ, ք. 439, գ. 1, գ. 497, էջ 36:

տրամադրվել էին զինվորներին կամ գերիներին՝ բնակության¹⁰⁵¹: Հայկական հաստատությունների նկատմամբ այդ քաղաքականությունը կիրառվել է նաև Նահանգի այլ վայրերում: Օրինակ, Ամասիա քաղաքի դպրոցը, Կյուրին քաղաքի Յորեն և Շուրուլ թաղերի եկեղեցիները, բողոքականների ժողովարանը, Չախձոր թաղի եկեղեցին նույապես օգտագործվել են ռազմական նպատակներով¹⁰⁵²: Հայ աշխատավորների ձեռքերով թուրքական հիվանդանոց ու զորանոց կառուցելու համար օգտագործվել են Սանասարյան վարժարանի համար նախատեսված 1000 ոսկի արժողությամբ շինարարական նյութերը, ինչպես նաև հայկական գերեզմանի քարերը¹⁰⁵³: Հարկ է ընգծել նաև, որ Սեբաստիայի հայությունը, անսալով գույքահավաքի կոչին, մեծ ներդրում է ունեցել կայսրության պատերազմական նախապատրաստություններին:

Ազգային հիվանդանոցը թուրք զինվորներին է հատկացրել ամսական 300 ոսկի արժողությամբ 150 անկողին: Թուրքական հիվանդանոցներին նմանատիպ աջակցություն են ցույց տվել ինչպես անհատներ, այնպես էլ Հայկական Կարմիր հաչը¹⁰⁵⁴: Գյուղական բնակչությունն իր հերթին տրամադրել էր մեծ քանակությամբ մթերք՝ գարի, բլրուր, յուղ, ոչխար, հավկիթ, պանիր և այլն¹⁰⁵⁵: Սեբաստիա-Էրզրում ճանապարհի գյուղերը ապահովել են իրենց տարածքով անցնող կամ շրջակայքում տեղակայված զորամիավորների սնունդը, անկողինն ու ճանապարհի պաշարները¹⁰⁵⁶: Ըստ Հայկանուշ Չառաջյանի՝ հայ կանայք օր ու գիշեր պաքսիմատ, գուլպաներ, ձեռնոցներ ու ճերմակեղեն էին պատրաստում կայսերական բանակի համար¹⁰⁵⁷:

Ինչպես տեսնում ենք, թուրքական իշխանությունները փորձել են իրենց գործողություններին տալ օրինական տեսք ու դնել իրավական գործընթացների ձևի մեջ: Այս փուլում համանման մոտեցումն արտահայտվել է պատերազմական կարիքներով պայմանավորված գույք տրամադրելու իշխանությունների պահանջով և դրա դիմաց մուրհակների տրամադրմամբ: Չորակոչի ու առգրավումների միջոցով իշխանությունները ոչ միայն ամրացնում էին կայսրության պատերազմական կարողությունները, այլ նաև թուլացնում էին հայերի դիմադրողականությունը:

Եզրակացություններ

Հոդվածն ամփոփելով՝ կարելի է պնդել, որ Նախացեղասպանական շրջանում Սեբաստիա Նահանգի հայ բնակչությունն ուներ տնտեսական գերակշիռ դիրք թուրք բնակչության նկատմամբ: Հայ ձեռնարկատերերը և առևտրականները մի քանի անգամ գերազանցում էին թուրքական բնակչությանը արտահանումների, ներմուծումների, բանկային գործի, ինչպես նաև ֆարիկաների ու ձեռնարկատիրությունների քանակով: Հայերի գերակշիռ դիրքը հաղթահարելու համար Սեբաստիա Նահանգի վարչական և ուժային կառույցների համագործակցությամբ իրակացվում էր հայկական տնտեսությունների բոյկոտի

¹⁰⁵¹ Գալեմբեարեան Գ., նշվ. աշխ., էջ 11:

¹⁰⁵² Մինասեան Պ., Պատմագիրք Կիւրինի, Պէյրուֆ, տպարան «Սեւան», 1974, էջ 644:

Սիմոնեան Գ., նշվ. աշխ., էջ 701:

¹⁰⁵³ Գաբրիկեան Կ., նշվ. աշխ., էջ 33: Ղազարեան Յ., նշվ. աշխ., էջ 91:

¹⁰⁵⁴ Գաբրիկեան Կ., նշվ. աշխ., էջ 42:

¹⁰⁵⁵ Վիրաբյան Ա., Ավագյան Գ., Հայոց ցեղասպանությունը Օսմանյան Թուրքիայում: Վերապրածների վկայություններ: Փաստաթղթերի ժողովածու, հատ 3., Հայաստանի ազգային արխիվ, Երևան, 2012, էջ 363:

¹⁰⁵⁶ Տերտերյան Ռ., նշվ. աշխ., գ. 78, էջ 1:

¹⁰⁵⁷ Fonds Andonian – Matériaux pour l’histoire du génocide, Dossier 49 Massacres et déportations à Sébaste, Չառաջյան Յ., Սըվազ, էջ 0113: Գաբրիկեան Կ., նշվ. աշխ., էջ 42

պրոպագանդա: Պրոպագանդայի նպատակը ոչ միայն հայերի տնտեսական դիրքը թուլացնելն էր, այլև հակահայկական տրամադրությունների տարածումը: Բոլկոտի պրոպագանդային հաջորդում են հայկական խանութների, շուկաների, արտադրատեղիների հրդեհումները, որոնցով պատճառվում է մեծ ծավալի վնաս: Սեբաստիա նահանգում պատերազմական դրությունով պայմանավորված գույքի առգրավումները հայ ու թուրք բնակիչներից կատարվում էին խիստ անհավասար կերպով: Հայ բնակչության կողմից մի քանի անգամ գույքի կամավոր հանձնումից հետո նույնիսկ հայապատկան գույքը բռնագավթում էին՝ որոշ դեպքերում ծայրահեղ բռնություններով:

Չնայած վերոնշյալ հակահայկական քաղաքականությանը՝ հայ բնակչությունը կամավոր կերպով մեծ նպաստ է բերել պետության պատերազմական նախապատրաստություններին՝ իշխանությունների տրամադրության տակ դնելով մեծ քանակությամբ շարժական ու անշարժ գույք:

STATE ECONOMIC POLICY TOWARDS ARMENIANS IN SEBASTIA IN 1913-1915

ROBERT SUKIASYAN

*Yerevan State University, PhD Student at the Armenian Genocide Museum Institute
Foundation, laboratory assistant, Institute of Armenian Studies,
Department of Genocide Studies,
Yerevan, Republic of Armenia*

The article attempts to present the policy of economic pressure exerted by the Turkish government in Sebastia Province between 1913 and 1915. The quantitative ratio of Armenian and Turkish commercial and manufacturing enterprises is presented. Separate reference is made to the propagation of anti-Armenian boycott of the state's administrative authority, in the person of governor Muammer in cooperation with power structures. The direct and intentional damage to the Armenian property which followed the boycott propaganda is presented, it was especially expressed by the burnings of markets and Armenian mills. The unfair seizure of Armenian and Turkish property in the war-time, as well as voluntary donations of Sebastian Armenians to the military needs of the empire are also discussed.

The work is heavily based on the materials from the National Archive of Armenia, Aram Antonyan archival collection of Paris based Nubarian library, the memorial books dedicated to different settlements of Sebastia, and separate publications of memoirs, as well as on the studies of the topic.

Key words: *Ottoman Empire, six vilayets, Sebastia, economic pressures, anti-Armenian boycott propaganda, burning of Armenian property, Armenian property seizures.*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА В ОТНОШЕНИИ АРМЯН СЕБАСТИИ В 1913-1915 ГОДАХ

РОБЕРТ СУКИАСЯН

*аспирант Музея-института Геноцида армян,
лаборант отдела геноцидоведения Института арменоведческих исследований
Ереванского государственного университета,
г.Ереван, Республика Армения*

В статье предпринята попытка представить политику экономического давления, проводившуюся турецким правительством в провинции Себастия с 1913 по 1915 год. Представлено количественное соотношение армянских и турецких коммерческих и производственных предприятий. Отдельно упоминается пропаганда антиармянского бойкота государственной административной власти в лице губернатора Муаммера в сотрудничестве с силовыми структурами. Представлен прямой преднамеренный ущерб армянскому имуществу, нанесенный в последовавшей за пропагандой бойкота период, который выразался, в частности, в сожжении рынков и армянских мельниц. Обсуждается также захват армянского имущества в военное время, а также добровольные пожертвования армян Себастии на военные нужды империи.

Работа в значительной степени опирается на материалы Национального архива Армении, архивного фонда Арама Антоняна Нубарийской библиотеки в Париже, мемориальные книги, посвященные различным населенным пунктам Себастии, отдельные публикации мемуаров, а также на исследования на эту тему.

Ключевые слова: *Османская империя, шесть вилайетов, Себастия, экономическое давление, антиармянская пропаганда бойкота, поджоги армянской собственности, захват армянской собственности.*